

İKTİSAT
ve
TOPLUMSAL CİNSİYET
(Kuramsal ve Felsefi Tartışmalar)

Editörler

Ufuk Serdaroğlu & Ebru Işık

HERETİK

İKTİSAT ve TOPLUMSAL CİNSİYET

(Kuramsal ve Felsefi Tartışmalar)

Editörler: Ufuk Serdaroğlu - Ebru Işık

Heretik Yayınları: 110 İktisat Serisi: 20

ISBN: 978-605-9436-76-2

©2023 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film, vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Ekim 2023, Ankara

Redaksiyon: Ufuk Serdaroğlu - Ebru Işık

Sayfa Düzeni ve Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın ve Organizasyon Tic. Ltd. Şti.

Aziziye Mahallesi, Kuloğlu Sok. 15/2, Çankaya, Ankara

Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00

Sertifika No: 41952

İnternet Sitesi: heretik.com.tr

Twitter: twitter.com/heretikyayin

Instagram: instagram.com/heretikyayin

E-mail: info@heretik.com.tr

Bizim Büro Basım Evi Yayın ve Dağ. Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. 6/A Altındağ/Ankara

Sertifika No: 42488

İÇİNDEKİLER

Sunuş: Feminist İktisat ya da İktisat'ın Toplumsal Cinsiyetinin Deşifresi	7
--	---

KURAMSAL TARTIŞMALAR

Kişisel Olan Sadece Politik Değil Aynı Zamanda İktisadidir! (Feminist İktisat)	25
Ufuk Serdaroğlu	

İktisat ve Toplumsal Cinsiyet- İktisatta Kadın Kimliği....	47
Nurcan Özkaplan ve Ufuk Serdaroğlu	

Toplumsal Cinsiyet, Bilim, Akademia	63
Ufuk Serdaroğlu	

Adam-Akım İktisadın Öznesi “Homoeconomicus”u Toplumsal Cinsiyet Gözlüğü ile Okumak.....	75
Ebru Işık	

Kadın Emeği: Feminist İktisadın Yol Haritası Üzerinden Bir Okuma	113
Ebru Işık ve Ufuk Serdaroğlu	

Duygusal Emek ve Kadın İşi/ Erkek İşi.....	139
Nurcan Özkaplan	

Kalkınma ve Kadın (veya Toplumsal Cinsiyet) İlişkilendirilişinin Değişimindeki Kavşaklar.....	155
Gölin Yavuz ve Ufuk Serdaroğlu	

FEMİNİST İKTİSAT FELSEFESİ
(Feminist İktisat'ın Felsefi Arka Planı)

İktisatta Kadın Bakış Açısını İcerecek Bir Yaklaşım Postmodernist Olabilir mi?	229
Ufuk Serdaroğlu	
Feminist İktisat 'Bilim'i Sorguluyor.....	267
Ufuk Serdaroğlu	
(Modernist) Bilimin Toplumsal Eşitsizliklerin İnşasındaki Rolü: 'Bilim'e Feminist ve Postkolonyel Eleştiriler	313
Ufuk Serdaroğlu	
Feminist İktisat Anlayış(lar)ının Arka Plan(lar)ının İzlerini Farklı Feminizm(ler) ve Feminist Epistemoloji(ler)'de Sürmek	345
Ebru Işık	
Yazarlar Hakkında.....	390

SUNUŞ

Feminist İktisat ya da İktisat'ın Toplumsal Cinsiyetin Deşifresi

Ebru Işık

Ufuk Serdaroğlu

“Toplumsal cinsiyet’ hareket noktası olarak kabul edildiğinde, alternatif iktisadın eril özelliğinden arındırılmış, iktidarsız (bir) iktisat olacağı açıktır.”

Julie A. Nelson, 1993.

‘İktisat’ ve ‘toplumsal cinsiyet’ iktisat yazınında, özellikle Türkiye’deki iktisat yazınında bir arada telaffuzu -30 yılı aşkın bir süredir pek çok ülkede ilgili alanda pek çok araştırma ve çalışma yapılmasına karşın- hâlâ birlikte anılabilmesi genel kabul görmüş iki terim değildir. Diğer toplumsal disiplinlerde- örneğin sosyoloji, siyaset, antropoloji, tarih, edebiyat- toplumsal cinsiyet analizleri ile biraradalık bu denli güçlü bir dirence muhattap olmazken iktisadın buna direnişini elbette ki tesadüfi değildir. Şöyle ki, modernist bir ‘bilim’ olma iddiasındaki iktisadın disiplinler sınırlarının duvarları hâlâ oldukça yüksektir. Bu sınırlar aynı zamanda iktisat ve toplumsal cinsiyet kavramlarının bir arada telaffuz

edilmesinin, bu alanının Türkiye’de ve uluslararası akademiadaki tanınırlığının, ve bu alanda daha fazla ve kapsamlı ürün verilmesinin önünde de engeller oluşturmaktadır. Bu sınırlar nedeniyle iktisat disiplini ‘toplumsal cinsiyet’i bir analiz birimi olarak kullanmak konusunda kimi zaman açık kimi zaman ise örtük olarak yoğun bir direnç göstermektedir. Özünde, farkında olunmasa ya da açıkça deklare edilmese de bu, egemenin iktidarını sürdürdüğü alanları muhafaza amacına yönelik bir dirençtir. Egemenin iktidarını perçinlemek için en sık başvurduğu yol karşıtlıklar yaratma, bu karşıtlıklar arasında hiyerarşik ilişkiler kurma ve bu temelde kurgulanan birini diğerine üstün kılma pratikleriyle ötekileştirmeler yaratmaktır. Bu bağlamda son derece kullanışlı bir araç olan toplumsal cinsiyetçi normlar işte bu nedenle hem egemenin iktidarını eşitsiz güç ilişkileri kurgulayarak inşa etmekte hem de ötekileştirme pratiklerini her durumda yeniden üreterek iktidarın sürekliliğinin sağlanması amacına da hizmet etmektedir. Egemen iktisat anlayışlarının (ana-akım ya da ilgili feminist literatürdeki adlandırmasıyla adam-akım iktisat) “toplumsal cinsiyet” e oldukça mesafeli duruşlarının ardında da sözü edilen güç ve iktidar ilişkileri yatmaktadır. Modernist bilimin, (adam-akım) iktisadın ve toplumsal cinsiyetçi normların birbiri ile son derece örtüşen toplumsal kurgusunun başrolünü oynayan güç ve iktidar ilişkilerini deşifre edebilmek ve anlayabilmek için ise yola toplumsal cinsiyet (gender)’in cinsiyet (sex)’ten farkını ortaya koyarak çıkmak iyi bir başlangıç olabilir.

Cinsiyet cinsler arasındaki biyolojik ve fizyolojik farklılıklara dolayısıyla biyolojik olarak kadın veya erkek olmaya karşılık gelirken, toplumsal cinsiyet toplumsal olarak inşa

edilmiş toplumsal ve kültürel farklılıklarla ilgilidir. Toplumsal cinsiyet farklı kültürlerde, farklı dönemlerde ve farklı alanlarda neyin erkeklere neyin kadınlara özgü olduğunu/kılındığını anlatmakta ve kadın/erkek kimliklerinin yanı sıra bu kimliklere atfedilen rolleri, tutum ve davranışları, verilen görev ve sorumlulukları da sorgulamaktadır. Kadın ve erkek cinslerine atfedilen özellikler biyolojik temelli değildir. Bunlar genel insani özellikler olup, toplumsal anlayışlar sonucu 'eril' ve 'dişil' olarak kategorileştirilmişlerdir. Bu kategorileştirmede genellikle eril özellikler ideal ve merkez olarak alınırken, dişil olarak nitelenenler marjinal ve ikincil olarak değerlendirilmektedir. Erilliği asal, dişilliği ikincil olarak ayırıcı bir biçimde birbirleriyle ilişkilendiren toplumsal cinsiyet temelli bu anlayış sadece toplumsal düzlemde değil aynı zamanda bilişsel düzeyde de yerleşiktir. Bir başka deyişle, tüm cinsiyet algılarının toplum(lar) tarafından belirlendiği, öğrenildiği toplumsal süreçlere işaret etmektedir. 'Erillik' ve 'dişillik' toplumların sadece kişilere değil, aynı zamanda birtakım faaliyetlere ve hatta kavramlara atfettikleri nitelermelerdir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı feminist perspektifle ele alınan cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerin deşifre edilmesi ile berraklaşmakta, eviçi görünmeyen emek kavramsallaştırmalarından ücretli kadın emeğine, bakım emeğinden duygusal emeğe, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışından kalkınma pratiği içinde kadının -ve tüm ötekileştirilenlerin- konumlandırılışına kadar kadınların- ve tüm ötekileştirilenlerin- iktisadi konumunun öncelikle deşifresi ve ardından daha iyileştirilmesi için son derece önemli bir toplumsal yapılandırılmayı görünür kılmaktadır. İktisat ve toplumsal

cinsiyet kavramsallaştırmalarını biraraya getirerek, iktisada toplumsal cinsiyet farkındalığı ile yaklaşmak olarak da ifade edilebilen “feminist iktisat”, iktisadın yapılandırılışındaki eril kodların görünür kılınması, iktisadın toplumsal cinsiyetinin deşifresi anlamına geleceği görüşünden hareketle, toplumsal cinsiyetin toplumsal yapılandırılışı ile (günümüz) iktisat disiplininin toplumsal yapılandırılışı arasındaki bağlantıları araştırmaktadır.

İktisat (her ne kadar adam-akım iktisat yaklaşımlarınca günlük yaşamdan soyutlanarak -örneğin Homoeconomicus gibi protatip bir eyleyen anlayışı ile- son derece sınırlı varsayımlar üzerine inşa edilmiş olsa da) egemen iktisat anlayışlarınca sunulanın ötesinde toplumsal bir kurum olarak kavramsallaştırıldığında, onun kültür, güç ilişkileri ve değişimin ayrılmaz bir parçası olduğu görülecektir. İktisat disiplini içindeki farklı yaklaşımlarının her biri (adam-akım iktisat anlayışı da dâhil) birbirinden farklı dünya ve özne tahayyülleri ile eyleyenlerinin iktisadi yaşamlarına ilişkin düşüncelerini yansıtan kurgulardır. Kaçınılmaz biçimde yaratıcılarının tarafgir anlayışlarından etkilenmişlerdir. Zira, bir iktisatçı olarak yazdıklarımız, ürettiklerimiz konularımızın ve farklı kimliklerimizin yarattığı ilgi alanlarımızdan bağımsız değildir. Nitekim, değer yargılarından bağımsız, nesnel, bilimsel bir disiplin olduğu şeklindeki iddiaların aksine iktisat, özellikle de adam-akım iktisat, elitist ve eril bir dünya görüşü içeren değerlerle yüklüdür. Toplumsal cinsiyet temelli kültürel kavram ve değerler ile (adam-akım) iktisadın tanımlayıcı niteliklerini belirleyen değerler arasındaki paralellik dikkat çekicidir.

Şöyle ki, ataerkil bir dünyada çoğunluğu erkek ya da en azından toplumsal cinsiyeti eril olanlarca inşa edilen günümüz (egemen) iktisat anlayışıyla, piyasa davranışları gibi eril konular temel alınmakta; rasyonalite, otonomi, soyutlama, mantık gibi kültürel olarak erile ait kılınmış özellikler ve davranışlarla iktisadın sınırları koyu çizgilerle çizilmektedir. Buna karşın kadın, aile ve toplumsala ilişkin deneyimler, bağlılık-diğergamlık, duygusallık gibi toplumsal cinsiyet temelli kodlarla dişile ait kabul edilen davranış ve özellikler ise eril toplumsal cinsiyetçi bir anlayışla -bazen kadın iktisatçıların kendileri tarafından bile- küçümsenerek, olumsuzlanarak iktisadın kapsamı dışına itilmektedir. Bu temelde günümüz iktisat yazınında 'kadın çalışmaları' olarak nitelenebilecek -kadınlar tarafından kadın bakış açısıyla kadınların konumlarını iyileştirme amacına yönelik olarak üretilmiş- çalışmalara otuz yıl öncesine kıyasla daha fazla rastlanmasına karşın, hâlâ - kadınların iktisadın öznesi değil, nesnesi olarak ele alındığı- 'kadınlar üzerine yapılan çalışmalar' ağırlığını korumaktadır.

Toplumsal cinsiyet farkındalığı ile iktisada bakmak, 'iktisat yapmak' bu nedenle son derece önemlidir. Konumumuzun farkına varmak, onu tanımlamak bizi dünyaya bağlayacak, değişim için etkin stratejileri görmemizi sağlayacak iktisadi konulara ilişkin yeni perspektifler edinmemize olanak sağlayacaktır.

İşte bu nedenle feminist iktisat, iktisadın eril yapısını deşifre ve bertaraf edebilmek, farklılıkların bilincinde ve farklılıklara saygılı, tüm ötekileştirmeleri ortadan kaldırmaya yönelik çözümler oluşturabilmek için toplumsal cinsiyeti ve

diğer kimlik işaretlerini kategorilerine dâhil eden ve böylece farklı toplumsal roller ve eşit olmayan güç ilişkilerinden kaynaklanan çok farklı boyutlardaki eşitsizliklerin deşifresi ve nedenlerini irdeleyen bir iktisat anlayışını mümkün kılacaktır. Zira feminist iktisat, iktisadı kadın deneyimlerini -daha doğru bir ifadeyle toplumsal olarak yapılandırılmış 'eril' kimliğe ait kılınandan 'farklı' olan tüm deneyimleri ve algıları- dışlayan, eril toplumsal cinsiyetçi bakışından kurtarıp, hem kadın hem de erkek deneyimlerini 'farklı' toplumsal, kültürel, etnik, ırksal, sınıfsal konumları da içerecek biçimde genişletmeyi hedeflemektedir.

Şöyle ki, iktisadi inançlar, erilin üstünlüğü anlayışında dayanaklarını bulan hiyerarşik ve bireyci yapıları temelinde sorgulandığında, iktisadi kuramlar, yaşamın temeli olan insan faaliyetleri ve bu faaliyetlerin politik ve yeniden üretime ilişkin unsurları ile bağlantılandırıldığında alternatifler geliştirmek mümkün olacak; iktisat temelinde sorular sorular ve cevapların analizinde kullanılan yöntemler değişecek; bir başka ifadeyle problem seçimi, araştırma(lar)ın yürütülüş biçimi ve sonuçların değerlendirilmesi kadın bakış açısına ve diğer ötekileştirilen tüm algı ve bakışlara açılacaktır.

Otuz yılı aşkın süredir pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de iktisat ve toplumsal cinsiyet kavramsallaşturmalarını bir araya getirme çabası içinde olan toplumsal cinsiyet farkındalığına sahip feminist iktisatçıların yoğun gayretleri ile iktisat disiplininin eril duvarları toplumsal cinsiyet perspektifi ile aşındırılarak sınırlı olsa da lisans ve lisansüstü eğitimde toplumsal cinsiyet iktisat eğitiminin bir

parçası olarak görülmesi konusunda adımlar atılmış ve feminist iktisat adlandırılması yüksek sesle telaffuz edilmeye başlanmıştır.

Feminist iktisatçılar iktisadın eril toplumsal cinsiyetçi anlayışla yapılandırılışının izlerini ise kuramsal tartışmalar, felsefi arka plan soruşturmaları ve alan çalışmaları olmak üzere birbirleriyle ilişkili üç düzlemde sürmekte ve bu alanlarda artık hatırı sayılır olarak nitelenebilecek ürünler ortaya koymaktadırlar. Bu kitap yukarıda sözü edilen çabaların ürünü olarak ortaya konulmuş, daha önce “İktisat ve Toplumsal Cinsiyet” başlığı ile derlenmiş, iktisatta toplumsal cinsiyet tartışmalarının Türkiye’deki ilk ürünleri olarak nitelenebilecek makaleler/sunuş metinlerinin yanı sıra, feminist iktisat alanında ürünler ortaya koyan üç iktisatçı kadının (Ebru Işık, Nurcan Özkaplan ve Ufuk Serdaroğlu’nun) tek başlarına, birbirleriyle ve meslektaşlarıyla yaptıkları güncel çalışmaları bir araya getiren, özellikle de kuramsal ve felsefi tartışmaları temel alan bir gayretin ürünüdür.

Yukarıda belirtilen tespitler bu kitapta yer alan çalışmaların gruplandırılış ve sıralanışını da belirlemiştir. Şöyle ki, kitapta yer alan daha önce farklı yerlerde sunulmuş ve/veya yayınlanmış onbir çalışma, bu nedenle yayın ya da sunum tarihlerine bakılmaksızın, içerikleri temelinde, “*Kuramsal Tartışmalar*” ve “*Feminist İktisat Felsefesi (Feminist İktisat’ın Felsefi Arka Planı)*” şeklinde birbirleriyle ilişkili iki alt başlık olarak bölümlendirilmiştir.

“*Kuramsal Çalışmalar*” başlıklı ilk alt bölümde feminist iktisat yazınındaki kuramsal /kavramsal tartışmalar ve analizleri kapsayan yedi çalışma yer almaktadır:

Ufuk Serdaroğlu'nun “*Kişisel Olan Sadece Politik Değil, Aynı Zamanda İktisadidir! (Feminist İktisat)*” başlıklı makalesinde, feminist iktisat kavramlaştırılmasının sunulduğu ortamlarda, okuyucu ya da izleyicilerin yönelttikleri “feminist iktisat, bir iktisat ekolü müdür, bir tanımlama mıdır?; neoklasik, Keynezyen, Marksist, yapısalcı, kurumsal vb. farklı iktisat yaklaşım ve kavramlarının birisinin uzanımı mı, yoksa rakibi midir?; yeni bir paradigma mı getirmekte, mevcut paradigmalardan mı yola çıkmaktadır?; iktisat kuramı ile mi, yoksa yöntemi ile mi ilgilenmektedir?” şeklindeki soruların yanıtlanmasının amaçlandığı ifade edilmektedir. Sorulara verilen yanıtlarla, feminist iktisat tanımlanmakta ve neyi amaçladığı açıklanmaktadır. Makalede feminist iktisat, “iktisat disiplininin tüm yaklaşım, model, yöntem, kavram ve tanımlarının eleştirel bir bakışla, öncelikle de kadınların iktisadi durumlarını -kadın ve erkek arasında iktisadi eşitliği sağlayacak şekilde- geliştirme amacıyla, kadınların iktisadi konumlarının, davranışlarının, bunların sonuçlarını hesaba katarak, yeniden gözden geçirilmesi” olarak tanımlanmaktadır. Feminist iktisadın amacı ise, “iktisat disiplininin tüm ayrımcı unsurlarından, özellikle de eril cinsiyetçi yapısından kurtarılması ve bu bağlamda yeni iktisadi yöntem, kuram ve politikalarının oluşturulması ve iktisat eğitiminin geliştirilmesi” olarak açıklanmaktadır. Makalede ayrıca feminist iktisadın verilen tanımı ve amacı ilgili literatürdeki tartışmalarla detaylı bir biçimde aktarılmaktadır.

Nurcan Özkaplan ve Ufuk Serdaroğlu tarafından kaleme alınan “*İktisat ve Toplumsal Cinsiyet- İktisatta Kadın Kimliği*” başlıklı ikinci makalede, iktisadın (özellikle neoklasik paradigmanın) farklı bir biçimde kavramsallaştırılan

bir takım örtük varsayımlarla, kadınları iktisadın kamusal alanının (piyasanın) dışında bıraktığı iddia edilmektedir. “İktisadın toplumsal cinsiyetçi varsayımlarla kurgulandığına ilişkin bu iddia, iktisadın ‘babaları’ olarak nitelenen Pigou, Marshall, Edgeworth, Jevons vb. gibi iktisatçıların çalışmalarından verilen örneklerle kanıtlanmaktadır. Şöyle ki, irdelenen örneklerde tüm kadınlar evli- çocuklu, işgücü piyasasındaki verimleri düşük olarak tanımlanmakta ve bu kimlikleri ile (örtük bazen de açık bir biçimde) kamusal alana çıkmaları yerine özel alanda kalmalarının daha yararlı olacağı ima edilmektedir. Buradan hareketle, makalede, iktisadın eril toplumsal cinsiyetçi bakışı deşifre edilmektedir.

Ufuk Serdaroğlu’nun 8 Mart Dünya Kadınlar Günü çerçevesinde düzenlenen bir panelde sunulan “*Toplumsal Cinsiyet, Bilim, Akademia*” başlıklı konuşma metninde, mevcut kurumların eril anlayışlar temelinde tanımlanmış, iktidar ve hiyerarşik ilişkiler çerçevesindeki kural ve mekanizmaların (işleyişlerinin) eril toplumsal cinsiyetin inşasındaki rolüne dikkat çekilmektedir. Toplumun kurumlarından birisi olan akademiada da hem verilen ürünler hem de kurulan ilişkiler üzerindeki eril toplumsal cinsiyetçi bakışın etkisi irdelenmekte ve akademianın nasıl toplumsal cinsiyet süreçlerinin perçinlendiği bir alan haline geldiği ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, egemen ‘bilim’ anlayışının eril toplumsal cinsiyeti ve bu çerçevede yapılandırılan akademianın eril kimliği deşifre edilerek; toplumsal cinsiyet, bilim ve akademik disiplinlerin (dolayısıyla akademianın) kesişim noktaları irdelenmektedir. ‘Toplumsal cinsiyet farkındalığı’nın önemine vurgu yapılarak, kadın bilincine ve mücadele gücüne sahip olmayan kadınların eril anlayışlarla yapılandırılmış bu me-

kanizmalarla bütünleştiği ve hatta yeniden üretimine katkıda bulunduğu süreç ve biçimler deşifre edilmektedir.

Ebru Işık'ın "Adam-Akım İktisadın Öznesi "Homoeconomicus"u Toplumsal Cinsiyet Gözlüğü ile Okumak" isimli çalışmasında feminist düşünürlerce adam-akım iktisat olarak da nitelenen neo-klasik iktisadın eyleyen tahayyülü olan "homoeconomicus"un toplumsal cinsiyet gözlükleriyle eleştirel bir okumasının yapılması yapılmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle "homoeconomicus"un adam-akım iktisat disiplini içinde nasıl konumlandırıldığı ilgili literatüre atfen kısaca aktarılmakta, ardından "homoeconomicus" soyutlamasının gerçek yaşamla bağdaşmayan yönlerine değinildikten sonra feminist iktisat perspektifiyle eleştirisi sunulmaktadır. "Homoeconomicus"u toplumsal cinsiyet gözlüğüyle okumak, aynı zamanda adam-akım iktisadın eril toplumsal cinsiyetçi yapılandırılışını da deşifre etmek anlamına gelmektedir. Bu nedenle çalışmada adam-akım iktisadın yöntemi ve konusuna ilişkin irdelemelere de yer verilmekte, bu irdelemeler doğrultusunda yalnızca özne konumundaki "homoeconomicus"un değil, aynı zamanda adam-akım iktisat disiplininin bir bütün olarak eril toplumsal cinsiyetçi dayanakları görünür kılınmaktadır. Bu çalışmada genelde adam-akım iktisat disiplininin, özeldense özne konumuna yerleştirilen "homoeconomicus"un eril toplumsal cinsiyetçi yanlılıkları gözler önüne serilerek, kadınların yanı sıra tüm ötekileştirilenlerin deneyimlerinin iktisat disiplinine nasıl dâhil edilebileceğine ilişkin ipuçları sunulmaktadır.

"Kadın Emeği: Feminist İktisadın Yol Haritası Üzerinden Bir Okuma" isimli çalışmalarında Ebru Işık ve Ufuk Serda-

roğlu, tüm feminist araştırma ve analiz pratiklerinin (feminist iktisat, feminist sosyoloji, feminist antropoloji, feminist tarih, feminist felsefe ve feminist siyaset) keşişiminde temel odak noktası teşkil eden ‘kadın emeği’ni sadece işgücü ile sınırlandıran ‘kadın üzerine yapılan çalışmalar’ın ötesine geçerek ‘kadın çalışmaları’ndaki temel amaç doğrultusunda kadınların özel ve kamusal alandaki tüm fiziki, zihinsel ve duygusal çabalarını içerek biçimde farklı içerimleriyle ortaya koymaktadırlar. Kadın emeğini farklı feminizm(ler) ve feminist iktisat(lar) bağlamında ve feminist iktisadın yol haritasını takip ederek, örtüşmeler ve farklılaşmalar temelinde ele alan bu çalışmada, kadın emeğinin tüm biçimlerinin içiçe geçmişliği ve kendine özgümlükleri, niçin ayrı bir kadın emeği kavramsallaştırmasına ihtiyaç duyulduğu ve niçin kadın emeğinin işgücüne hapsedilemeyecek kadar geniş bir kavrsamsallaştırma olduğu, ilgili literatürdeki kuramsal tartışmalar temelinde aktarılmaya çalışılmaktadır.

Nurcan Özkaplan’ın “*Duygusal emek ve kadın işi/erkek işi*” başlıklı makalesinde, duygusal emeğin bakım emeğinin ayrılmaz bir parçası olarak feminist literatürün önemli kategorilerinden birisi olduğuna dikkat çekilmektedir. Hem görünmeyen kadın emeğinin, hem de üretim/yeniden üretim tartışmalarında feministlerin çok önemli katkılarının olduğu bu alanın, artık gittikçe artan oranda anaakım insan kaynakları/organizasyon teorisyenleri tarafından verimlilik ve rekabet kaygılarıyla sahiplenilmekte olduğu; aynı zamanda, “duygusal zeka” olarak yeniden kavramlaştırılarak, modern işletmelerde, iş tanımının, başarı ve performans anlamında ayrılmaz bir parçası haline geldiği ifade edilerek,

mesleklerin cinsiyetçi katmanlaşmasında bu eğilimin etkileri araştırılmaktadır.

Gülün Yavuz ve Ufuk Serdaroğlu “*Kalkınma ve Kadın (Veya Toplumsal Cinsiyet) İlişkilendirilişinin Değişimindeki Kavşaklar*” başlıklı bu makalede, kalkınma ile kadının (veya toplumsal cinsiyetin) ilişkilendiriliş pratiklerini ve bu pratikleri temellendiren anlayışları, 1970 öncesi, 80’ler ve 90’lardan günümüze şeklinde dönemlere ayırarak, bu dönemlerdeki farklı yaklaşımlar çerçevesinde inceliyorlar. Makalede, ilgili literatüre atıfla “kalkınmada kadın”, “kadın ve kalkınma”, “yeni bir çağ için kadınlarla kalkınma alternatifleri”, “toplumsal cinsiyet ve kadın”, “kadın, kültür ve kalkınma” şeklinde adlandırılan sözü edilen yaklaşımlar, kadın (veya toplumsal cinsiyet) ile kalkınmanın ilişkilendirilişindeki farklı temellendirişleri, politika önerileri, araştırma teknikleri ile ve retoriksel bağlamda irdelenmektedir. Çalışmada, sadece sözü edilen farklı yaklaşımlar irdelenmekle yetinilmemekte, bu yaklaşımların ulusal ve uluslararası kurumların anlayış ve uygulamalarını ne yönde ve ne ölçüde etkilediği de sorgulanmaktadır. Ayrıca, sözü edilen kurum ve kuruluşların uygulama ve bu uygulamaların sonuçlarının da kalkınma bağlamında kadına yaklaşımın değişmesinde, dönüşmesinde, yeni alternatiflerin ortaya çıkmasında ve biçimlenişindeki etkisi de ortaya konulmakta, bir başka ifadeyle karşılıklı etkileşim ve biçimlendirme süreçleri de analiz edilmektedir.

Adından da anlaşılacağı üzere feminist iktisadın felsefi arka planının incelendiği “*Feminist İktisat Felsefesi (Feminist İktisat’ın Felsefi Arka Planı)*” başlıklı ikinci alt bölümde yer alan çalışmalarda ‘bilim’in hegemonik ve eril toplumsal cin-

siyet temelli yapılandırılışı deşifre edilerek, ‘bilimsellik’ iddiasının iktisat disiplininin eril toplumsal cinsiyetçi yapılandırılışındaki rolüne dikkat çekilmektedir:

Ufuk Serdaroğlu’nun “İktisatta Kadın Bakış Açısını İçerecek Bir Yaklaşım Postmodernist Olabilir mi?” başlıklı makalesinde, kadın bakış açısı içerecek bir iktisat kuramının ya da iktisadi araştırmanın yaklaşımının felsefi dayanaklarının neler olabileceği sorgulanmaktadır. Bu sorgulama, feminist bakışla uzlaşabilecek farklı yaklaşımlar arama süreci olarak sunulmaktadır. Bu arayış süreci, kadın bakış açısını içeren bir iktisat kuramının ve/veya araştırmanın en azından mantıksal olguculuk karşıtı paradigmlar içermesi gerektiği şeklinde tespitin ardından, modernist bilgi kuramının eleştirildiği çalışmaların irdelenmesi şeklinde sürmektedir. Bu bağlamda da Mark Blaug’un yöntemle ilişkin yazıları, Genel Denge Analizinin bilimsel önermeleri üzerindeki tartışmalar, ekonometrinin bilimsel konumuna ilişkin tartışmalar, McCloskey, Klamer ve Samuels gibi iktisatçıların iktisadın söylem ve retoriğine ilişkin çalışmaları irdelenmektedir. Makalenin sonunda “kadın bakış açısı içerecek bir iktisat kuramının postmodern bir yaklaşımla örtüşebileceği” iddia edilmektedir.

“Feminist İktisat ‘Bilim’i Sorguluyor”, adlı makalede, feminist iktisat felsefesinden hareketle genelde ‘bilim’ özelde ise ‘bilim-ekonomi-dişillik’ çelişkileri sorgulanmaktadır. Makalede “bilim felsefesinin odağının ‘bilgi’den ‘bilginin üretildiği pratiklere çevrilmesi” ile “iktisat kavramlarında toplumsal cinsiyet ve diğer kimlik kategorilerine ilişkin analizlerin yokluğunun bilimin eril kavranışından kaynak-

landığının fark edilebileceği” vurgulanmaktadır; böylece “bilimsel bilgi üretiminin farklı ve özellikle de feminist kayguları dışlayan pratiklerinin tespit edilerek değiştirilebileceği” iddialarından hareketle, “kuramsal çerçeve” yerine “pratikler” kavramı önerilmektedir. Bilginin üretildiği pratikler “amaçları, bu amaçların belirli etik ve/veya pratik standartlar temelinde istenilebilirliği ve erişilebilirliği” bağlamında tartışmaya açılmakta ve aşağıdaki sorular sorulmaktadır: “Bilim pratikleri, bilgi üretimine katılımı nasıl etkiliyor? Toplumsal güç ilişkileri bilgi üretimini nasıl belirliyor? Bilimin hedefleri nelerdir? Bilim pratikleri bunları ileriye mi götürüyor, geriye mi çekiyor? Feminist iktisatçı(lar) iktisadın genel kabul görmüş mevcut pratikleri ile yaratıcı araştırma ve sorgulama yetenekleri arasındaki gerilimi nasıl çözecek?” Bu sorulardan hareketle, epistemolojiden ziyade ontolojiye odaklanılarak, zihin/beden, bilen/bilinen, bilim/değer yargısı gibi ikilikler üzerinde temellenen modern bilim anlayışına dayanan ontolojik yaklaşım sorgulanmakta, feminist iktisada uygun bir felsefi arka plan oluşturma arayışıyla, farklı felsefi anlayışlar incelenmektedir. İlgili literatürde gerçekliğin ne olduğuna ilişkin argümanlar açısından önemli yer tutan ‘realist’ ‘eleştirel realist’, ‘rölativist’ ve ‘retoriksel’ yaklaşımlar irdelenmektedir. Makalede “gerçeğin unsurları olarak ‘şey’ler yerine olgu ve deneyimlere yer veren; iktisadi yaşamı da içeren dünyayı, bitmemiş değişen bir şey olarak gören, bilginin dünyayı, gerçekliği iyi ya da kötü yönde değiştirdiğini” söyleyen, böylece bilginin sonuçlarının önemine işaret eden ‘süreç ontolojisi’nin feminist iktisadın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir felsefi arka planı oluşturabileceği görüşü savunulmaktadır.

Ufuk Serdaroğlu'nun“(Modernist) Bilimin Toplumsal Eşitsizliklerin İnşasındaki Rolü: ‘Bilim’e Feminist ve Postkolonyel Eleştiriler’” adını taşıyan makalesinde, “toplumsal eşitsizliklerin inşasında ‘bilim’in önemli rol oynadığını” iddia eden feminist ve postkolonyel kuramların katkıları ortak bir felsefi temelde irdelenmektedir. İlgili literatüre atıfla, her iki söylemin de “ırkçı, eril-toplumsal cinsiyetçi, yayılmacı ve sömürgeci projelerin bizatihi modernist bilimce cesaretlendirildiği, mümkün kılındığı ve hatta yönetildiği” iddiasında buluştuğları belirtilmektedir. Ayrıca her iki söylemin de “modern Batılı bilimin ve felsefesinin beyaz, eril, üstünlükçü bir ‘bilinçaltına’ sahip olduğu önkabulünden hareketle, ‘bilim’ ve ‘bilimsel araştırma’ mn yerel ve küresel adaletsizliklerin ortaya çıkışından ve/veya artışından sorumlu tutulması gerektiği” şeklindeki ortak görüşlerini hangi felsefi temelde ne biçimde gerekçelendirildikleri irdelenmektedir.

Ebru Işık'ın “*Feminist İktisat Anlayış(lar)ının Arka Plan(lar)ının İzlerini Farklı Feminizm(ler) ve Feminist Epistemoloji(ler)’de Sürmek*” başlıklı çalışmasında ise iktisat disiplininin toplumsal yapılandırılışında etkili olan eril yanlılıklarının deşifresinin ürünü olarak ortaya konulan, sözü edilen eril yanlılıktan kurtarılabilmiş bir iktisat anlayışında feminist epistemolojilerinin nasıl önemli bir kaynak teşkil edebileceği ortaya konularak feminist epistemolojiler tanıtılmakta ve bunların feminist iktisat felsefesindeki rolü irdelenmeye çalışılmaktadır.

Kitaptaki çalışmaların ortak yönü, toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak iktisada dâhil edilmiş serüvenine ilişkin tartışma ve araştırmaları örneklemeleridir. Bu örnek-

ler, Türkiye’de ‘kadın’, ‘akademisyen’, ‘iktisatçı’ kimliklerini birbirlerinden ayırıştıran, kompartmanlaştıran sınırları aşmaya çalışsan; bunun ise ‘toplumsal cinsiyet farkındalığı’ ile iktisada yaklaşarak mümkün olabileceğini gören feminist kadınların iktisadın eril toplumsal cinsiyetini deşifre sürecindeki serüven(ler) inin ürünleridir.